

<https://doi.org/10.34142/23129387.2022.66.20>

УДК: 159.9.072

ORCID 0000-0003-1534-1177

ORCID 0000-0002-4750-6802

ORCID 0000-0002-9661-2241

**ПСИХОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА
ФАКТОРНОЇ СТРУКТУРИ КРЕАТИВНОСТІ
МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ**

***Наталія П. Шайда^{1AB}, Олександр Г. Шайда^{2BCD},
Костянтин С. Кисельов^{3CDE}***

1 кандидат психологічних наук, завідувач кафедри загальної психології,

Державний вищий навчальний заклад «Донбаський державний педагогічний університет»

E-mail: shaydanatalya@gmail.com

2 кандидат психологічних наук, доцент кафедри медико-біологічних основ охорони життя та цивільного захисту,

Державний вищий навчальний заклад «Донбаський державний педагогічний університет»

E-mail: ordnas876111@gmail.com

3 доктор філософії зі спеціальності «Психологія», старший викладач кафедри загальної психології Державний вищий навчальний заклад «Донбаський державний педагогічний університет»

E-mail: xxxtommy1987xxxx@gmail.com

Актуальність дослідження. Проблема опису структури та закономірностей прояву креативності майбутнього вчителя початкової школи набуває якісної своєрідності та високої значущості в умовах освітніх інновацій сьогодення.

Мета дослідження. Встановити основні психологічні характеристики структури креативності майбутнього вчителя початкової школи в процесі професійної підготовки.

Методи дослідження. Вибірка дослідження утворена студентами факультету початкової, технологічної та професійної освіти ДВНЗ «ДДПУ» загальною кількістю 210 осіб та віком від 18 до 30 років. Використовується математико-статистична процедура аналізу ступеня статистичної достовірності розбіжностей середніх значень показників креативності. В якості методик дослідження

використані скорочений варіант зображувальної (фігурної) батареї тесту С. Торренса «Закінчи малюнок» та тест вербальної креативності С. Медніка.

Результати дослідження. Представлені основні результати аналізу особливостей прояву та психологічної динаміки структури креативності майбутніх вчителів початкової школи на етапі першого, третього та п'ятого років навчання.

Висновки. Креативність майбутнього вчителя початкової школи доцільно розуміти як вмотивовану здатність до подальшої гнучкої адаптації та модернізації наявного досвіду власної педагогічної діяльності, прагнення постійно підвищувати його результативність, а також створення та перетворення вже існуючих засобів і способів навчально-виховної взаємодії з учнями молодшого шкільного віку. Емпіричним шляхом встановлено, що факторна структура креативності студентів, які оволодівають професією учителя початкових класів, має специфіку в залежності від етапу навчання. Показано, що на початку навчання у вищі креативність відрізняється дифузністю зв'язків та домінуванням прояву окремих креативних здатностей – оригінальності у генерації ідей та гнучкості у створенні творчих продуктів. Вдалося довести, що починаючи з третього курсу відбувається інтеграція якостей та здатностей окремо вербальної та невербальної креативності. Додатково встановлено, що до п'ятого року навчання внутрішні зв'язки у межах факторів креативності майбутнього вчителя початкової школи стають дедалі щільнішими.

Ключові слова: креативність, студент, майбутній вчитель, початкова школа, фактор, структура, показник, рік навчання.

Psychological characteristics of the factor structure of creativity of future primary school teachers

Natalya P. Shayda, Oleksandr G. Shayda, Kostyantyn S. Kyselyov

^{1AB} - Head of General Psychology Department,
State Higher Educational Establishment «Donbass State
Pedagogical University», Sloviansk, Ukraine
E-mail: shaydanatalya@gmail.com

^{2BCD} – Associate Professor of Medical and Biological foundations
of Life protection and Civil protection Department,
State Higher Educational Establishment «Donbass State
Pedagogical University», Sloviansk, Ukraine
E-mail: ordnas876111@gmail.com

^{3CDE} – Senior Lecturer of General Psychology Department,

State Higher Educational Establishment «Donbass State Pedagogical University», Sloviansk, Ukraine

E-mail: xxtommy1987xxx@gmail.com

Authors' Contribution: A – Study design; B – Data collection; C – Statistical analysis; D – Manuscript Preparation; E – Funds Collection.

Relevance of the study. The problem of describing the structure and patterns of creativity of the future primary school teacher acquires qualitative originality and high significance in today's educational innovations.

The Aim of the study. To establish the main psychological characteristics of the structure of creativity of the future primary school teacher in the process of professional training.

Research methods. The sample of the study was formed by students of the Faculty of Primary, Technological and Professional Education of the State Pedagogical University "DDPU" with a total number of 210 people and aged 18 to 30 years. The mathematical-statistical procedure of the analysis of degree of statistical reliability of discrepancies of average values of indicators of creativity is used. The abbreviated version of the pictorial (figured) battery of E. Torrens' test "Finish drawing" and S. Mednik's test of verbal creativity were used as research methods.

Results. The main results of the analysis of the peculiarities of the manifestation and psychological dynamics of the structure of creativity of future primary school teachers at the stage of the first, third and fifth years of study are presented.

Conclusions. Creativity of the future primary school teacher should be understood as a motivated ability to further flexible adaptation and modernization of existing experience of their own teaching activities, the desire to constantly improve its effectiveness, as well as creating and transforming existing tools and methods of educational interaction with primary school students. It has been empirically established that the factor structure of creativity of students who master the profession of primary school teacher has specifics depending on the stage of study. It has been shown that at the beginning of higher education, creativity is characterized by diffuse connections and the dominance of the manifestation of individual creative abilities - originality in the generation of ideas and flexibility in creating creative products. We managed to prove that starting from the third year there is an integration of qualities and abilities of separate verbal and nonverbal creativity. In addition, it is established that by the fifth year of study, the internal connections within the factors of creativity of the future primary school teacher become stronger.

***Keywords:** creativity, student, future teacher, primary school, factor, structure, indicator, year of study.*

Вступ. Проблематика психологічної будови, особливостей прояву та динамічних креативності майбутнього вчителя, особливо на рівні ланки початкової школи, завжди викликала цікавість науковців у галузі психології, педагогіки, теорії та методики початкової освіти тощо. Але на сьогодні у доступній нам літературі відкритим залишилося питання цілісного погляду на креативність з позиції її системогенезису, виділення та системного дослідження регулятивних чинників креативності, зокрема у процесі навчальної діяльності та у процесі професійної підготовки майбутніх вчителів тощо, зокрема вчителів початкових класів як фахівців, відповідальних за становлення процесів психічної регуляції учня на початковому етапі його навчання у умовах Нової Української Школи (НУШ). Предметна специфіка їх професійної підготовки викликає певну своєрідність такого роду процесів, зокрема для майбутніх вчителів початкової школи.

Креативність педагога розглядалася зокрема як здатність до творчого пошуку, нестандартного розв'язання педагогічних задач і характеризувалася низкою параметрів: швидкістю мислення (кількістю ідей, яка виникає за одиницю часу, тобто продуктивністю мислення) і його гнучкістю (здатністю швидко і без внутрішніх зусиль переключатися з однієї ідеї на іншу, бачити, що інформацію, отриману в одному контексті, можна використати і в іншому, тобто навички переносу, транспозиції, вміння легко переходити від одного класу явищ, що вивчаються, до іншого, долати фіксованість методів вирішення, своєчасно відмовлятися від недосконалої гіпотези, бути готовим до інтелектуального ризику і до парадоксів), оригінальністю (своєрідністю та унікальністю ідей), допитливістю (інтересом до предмету, здатністю дивуватися, відкритістю до усього нового), точністю і сміливістю (здатністю приймати рішення в ситуаціях невизначеності, не лякатися власних висновків і доводити їх до кінця, ризикуючи особистим успіхом та репутацією) у творчій діяльності (Антонова, 2011).

Деякі автори, аналізуючи факторну структуру креативності майбутнього педагога зазначали, що основним її складником є

фактор (креативність-емоції-мотивація), що достовірно сполучає на одному полюсі показники інтелектуальної, комунікативної та загальної емоційності, діяльнійсної спрямованості, внутрішньої мотивації майбутньої професійної діяльності, творчої активності, потреби активно діяти, досягаючи при цьому успіху, соціального самоконтролю, сили волі, індекси оригінальності та унікальності за С. Медніком, індекси оригінальності та розробленості за Е. Торренсом (Саврасов, 2012).

Спроби розробки моделей креативності майбутнього учителя початкових класів, показують, що основний когнітивний компонент є сукупністю професійних знань майбутнього фахівця початкової освіти і містить знання про педагогічну креативність та інноваційні технології навчання, особистісний компонент окреслює креативні якості студента, мотиваційно-емоційний компонент відображає мотивацію для розвитку власної педагогічної креативності, усвідомлення її важливості у майбутній професійній діяльності, а також емоційне налаштування до цієї якості, діяльнійсний компонент передбачає реалізацію набутих умінь студента (Шкабаріна, 2016).

Розкриття сутності креативного рівня рефлексії як найвищого у структурі здатностей педагога початкової школи, дозволяє визначити, що із зростанням рівня розвитку професійної рефлексії поступово реалізується рефлексивно-креативний потенціал особистості, результатом якого є процес ідентифікації суб'єкта із системою особистісних і професійних цінностей педагога-професіонала, що саморозвивається (Марусинець, 2010).

Результатами досліджень особливостей підготовки майбутніх вчителів до організації навчально-пізнавальної діяльності молодших школярів в умовах інформаційного середовища, стала можливість розробки та використання психолого-педагогічної технології, що повинна реалізовуватися в три етапи (когнітивний, діяльнійсно-пошуковий та самостійно-творчий), кожному з яких притаманна відповідна мета, педагогічні умови, зміст, форми, методи та прийоми роботи, а орієнтиром виступає очікуваний результат (Гайдур, 2010).

Обґрунтування моделі підготовки майбутніх учителів початкових класів до організації художньо-технічної творчості учнів, уможлиблює виділення та розгляд творчого критерію такої підготовки, до якого включається зміст художньо-технічної творчості, вміння реалізувати конструктивно-технологічний підхід до праці, взаємодоповнюваність вербальних, графічних, сенсомоторних дій з різними матеріалами, творчий і нестандартний підходи до професійної діяльності, ігрову діяльність, інтеграцію видів мистецтв та інше (Колесник, 2015).

Психолого-педагогічні умови професійної підготовки майбутнього учителя початкових класів, на думку дослідників, включають: наповнення інтегрованих навчальних курсів інформацією, спрямованою на формування настанов; забезпечення міжпредметних зв'язків, структуризація змісту навчального матеріалу на інтеграційній основі; трансформація прийомів навчальної роботи студентів в інтегративні вміння; професійно-спрямована творча діяльність, що припускає перенесення та трансформацію засвоєних професійно-педагогічних знань, умінь, способів діяльності; системне використання інноваційних технологій навчання студентів, що сприяють інтеграції різних видів діяльності (Прокоф'єва, 2008).

Спираючись на теоретико-методологічне підґрунтя вивчення даної проблематики, узагальнюючи результатів наших власних пошуків у даному напрямку, відзначимо, що креативність майбутнього вчителя початкової школи розуміється нами швидше як його вмотивована здатність до подальшої гнучкої адаптації та модернізації наявного досвіду власної педагогічної діяльності, прагнення постійно підвищувати його результативність, а також створення та перетворення вже існуючих засобів і способів навчально-виховної взаємодії з учнями молодшого шкільного віку з метою їхнього інтелектуально-творчого розвитку.

Методи дослідження. В якості методів дослідження нами використовується аналіз та синтез психолого-педагогічної літератури з теми дослідження, психолого-діагностичне

обстеження, методи статистичної обробки матеріалу (кількісний та якісний, структурний та рівневий аналіз отриманих в ході експерименту даних, процедура факторного аналізу структури креативності майбутніх вчителів початкової школи на різних етапах навчання). З психолого-діагностичною метою нами використаний скорочений варіант зображувальної (фігурної) батареї тесту Є. Торренса «Закінчи малюнок» та тест вербальної креативності С. Медніка у модифікації Т. В. Галкіної, Л. Г. Хуснутдінової. Експериментальною базою нашого дослідження став Державний вищий навчальний заклад «Донбаський державний педагогічний університет» (м. Слов'янськ). До складу емпіричної виборки увійшли студенти першого, третього та п'ятого років навчання денної форми факультету початкової, технологічної та професійної освіти (спеціальність «013 Початкова освіта») загальною кількістю 210 осіб та віком від 18 до 30 років.

Результати дослідження. У Таблиці 1 показано факторну структуру креативності майбутніх вчителів початкової школи на першому році навчання.

Таблиця 1

Факторна структура креативності студентів першого курсу

Показники креативності	Фактор 1	Фактор 2
Швидкість образної креативності	-0,263895	-0,054217
Оригінальність образної креативності	0,913258	0,216524
Гнучкість образної креативності	0,447669	0,733667
Розробленість образної креативності	0,672217	0,102767
Швидкість вербальної креативності	0,622579	0,618013
Гнучкість вербальної креативності	0,015291	0,888380
Оригінальність вербальної креативності	0,712440	0,283852
Розробленість вербальної креативності	0,239290	0,789945
Заг.дис.	2,508634	2,474393
Доля заг. дисп.	0,313579	0,309299

Суттєвою відзнакою отриманої структури виявляється те, що показник швидкості невербальної креативності не увійшов до жодного з двох факторів. Така особливість пов'язана з тим, що як показано у попередньому параграфі, у студентів першого

курсу показник невербальної швидкості є високим незалежно від типу креативності, а відтак при будь-якому рівні інших параметрів креативності показник образної швидкості є високим у студентів-першокурсників, тобто образна швидкість не корелює в них з іншими параметрами креативності, а відтак не увійшла на значущому рівні до факторної структури. Перший фактор (31,3% сумарної дисперсії, факторна вага – 2,51) представлений показниками оригінальністю (0,91) та розробленістю (0,67) невербальної креативності, а також оригінальністю (0,71) та швидкістю (0,62) невербальної креативності. Через найбільш навантажені компоненти структури – оригінальність вербальної і невербальної креативності – фактор був названий *«Здатність до генерації оригінальних творчих ідей»*.

Другий фактор (31% дисперсії, 2,47 – факторна вага) складений показниками невербальної гнучкості (0,88), невербальної розробленості (0,79), невербальної гнучкості (0,73), невербальної швидкості (0,62). За провідними по навантаженню компонентами – гнучкістю вербальної та невербальної та – фактор був названий *«Здатність до варіювання та переключення у генерації творчих ідей»*.

У Таблиці 2 показано факторну структуру креативності майбутніх вчителів початкової школи на третьому році навчання.

Таблиця 2

Факторна структура креативності студентів третього курсу

Показники креативності	Фактор 1	Фактор 2
Швидкість образної креативності	-0,418915	0,601932
Оригінальність образної креативності	-0,110119	0,905861
Гнучкість образної креативності	0,234132	0,748090
Розробленість образної креативності	-0,279723	0,893677
Швидкість вербальної креативності	0,859074	0,209918
Гнучкість вербальної креативності	0,800230	-0,285308
Оригінальність вербальної креативності	0,686336	-0,059714
Розробленість вербальної креативності	0,853955	-0,240395
Заг. дис.	2,899351	2,728025
Доля заг. дисп.	0,362419	0,341003

Перший фактор (36%) представлений показниками вербальної креативності, а другий (34%) – невербальної креативності, саме тому фактори отримали відповідні назви «Вербальна креативність» і «Невербальна креативність». Факторна структура пояснює 70% сумарної дисперсії.

У Таблиці 3 показано факторну структуру креативності майбутніх вчителів початкової школи на п'ятому році навчання. Так само, як і у третьокурсників перший фактор (37%) представлений показниками вербальної креативності, а другий (36%) – невербальної креативності, саме тому фактори отримали відповідні назви «Вербальна креативність» і «Невербальна креативність». Слід зазначити, що відповідні фактори на 5 курсі навантажені навіть більше, ніж на третьому курсі і пояснюють 73% дисперсії. Можна достовірно стверджувати про те, що структурі зв'язки між різними параметрами окремо вербальної та невербальної видів креативності з віком та мірою досвіду навчальної діяльності за професійним спрямуванням стають міцнішими..

Таблиця 3

Факторна структура креативності студентів п'ятого курсу

Показники креативності	Фактор 1	Фактор 2
Швидкість образної креативності	-0,488932	0,747186
Оригінальність образної креативності	0,038105	0,830754
Гнучкість образної креативності	-0,007019	0,840015
Розробленість образної креативності	-0,226466	0,858167
Швидкість вербальної креативності	0,850243	0,183850
Гнучкість вербальної креативності	0,782082	-0,277822
Оригінальність вербальної креативності	0,788771	-0,147847
Розробленість вербальної креативності	0,852161	-0,167657
Заг. дис.	2,974745	2,851469
Доля заг. дисп.	0,371843	0,356434

Висновки. Результати опрацювання теоретико-методологічного підґрунтя досліджуваної проблеми дозволяє стверджувати, що креативність майбутнього вчителя початкової школи доцільно розуміти як вмотивовану здатність до подальшої гнучкої адаптації та модернізації наявного досвіду власної педагогічної діяльності, прагнення постійно підвищувати його результативність, а також створення та перетворення вже існуючих засобів і способів навчально-

виховної взаємодії з учнями молодшого шкільного віку з метою їхнього інтелектуально-творчого розвитку. Аналізуючи структуру креативності майбутнього вчителя початкової школи на рівні виділених емпіричних показників протягом професійної підготовки у виші, підкреслюємо що: 1) факторна структура креативності студентів, які оволодівають професією учителя початкових класів, має специфіку в залежності від етапу навчання; 2) на початку навчання у виші креативність відрізняється дифузністю зв'язків та домінуванням прояву окремих креативних здатностей – оригінальності у генерації ідей та гнучкості у створенні творчих продуктів.; 3) починаючи з третього курсу відбувається інтеграція якостей та здатностей окремо вербальної та невербальної креативності; 4) до п'ятого року навчання внутрішні зв'язки у межах факторів креативності майбутнього вчителя початкової школи стають дедалі міцнішими.

Література:

Антонова О. С. (2011) Педагогічна креативність у структурі педагогічної обдарованості вчителя. *Нові технології навчання: наук.-метод. зб. / Ін-т інноваційних технологій і змісту освіти МОНМС України, Академія міжнародного співробітництва з креативної педагогіки: В 2-х ч. Київ-Вінниця. Вип. 69. Ч. 2.* 11-17.

Гайдур М. І. (2010) Підготовка майбутніх учителів до організації навчально-пізнавальної діяльності молодших школярів в умовах інформаційного середовища : дис. канд. пед. наук : 13.00.04. Ялта.

Колесник Н. С. (2015) Системний підхід у підготовці майбутніх учителів початкової школи засобами трудового навчання учнів / Професійна педагогічна освіта: системні дослідження : монографія / за ред. О. А. Дубасенюк. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка. 231-251.

Марусинець М. М. (2010) Креативність як чинник формування професійної рефлексії майбутніх учителів початкових класів. *Наука і освіта*. Спец. вип.: проект «Когнітивні процеси та творчість». 216-220.

Саврасов М. В. (2012) Емоційно-мотиваційні складові креативності особистості: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.01. Харків.

Прокоф'єва М. Ю. (2008) Інтеграція педагогічної підготовки майбутніх вихователів дошкільних закладів і вчителів початкових класів: автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.04. Південноукр. держ. пед. ун-т ім. К.Д.Ушинського. Одеса.

Шкабаріна М. (2016) Структура педагогічної креативності майбутніх учителів початкової школи. *Педагогіка і психологія професійної освіти*, 4. 66-74.

Оригінальний рукопис отриманий 1 березня 2022 року

Стаття прийнята до друку 15 березня 2022 року